

ára kényszerítette volna. Más a helyzet Marsilinál. Ő ugyanis hiába tett szert a határkijelölési bizottságban végzett munkájáért komoly hírnévre és elismerésre, az elzászi kisváros, Breisach 1703. szeptember 6-i feladását mégsem bocsátotta meg neki a bécsi udvar. Marsili örökre kegyvesztett lett, sőt 1708-ban még arra is hajlandó lett volna, hogy a Habsburgok ellen vezesse a pápai hadsereget. Nem csoda hát, ha a politika elől a tudományba menekült. 1705 után egyetlen politikai vonatkozású sort sem írt le. Nemcsak Raffaella Gherardira, hanem a magyar Marsili-kutatásra is jellemző, hogy – néhány kivételtől eltekintve (pl. Deák Antal András, Bene Sándor) – Marsili életének és tevékenységének a bemutatását csak arra az időszakra korlátozza, ameddig Marsili a császári udvar szolgálatában, Magyarországon és Erdélyben működött (1682–1701). Pedig a térségünkre vonatkozó munkáinak nagy részét épp azután írta meg, hogy Breisach feladása után rangjától megfosztották és a császári hadseregből kizárták. Az, hogy Marsili a politika és a katonai élet elől ezek után a tudományba menekült, alapvetően meghatározta nemcsak a Kárpát-medencei térségre vonatkozó nézeteinek, hanem politikai koncepciójának alakulását is. Valójában két Marsiliról beszélhetünk: egy Breisach előttiről

és egy Breisach utániról. Sajnos ez utóbbi, szinte teljesen eltűnt a szakirodalomból, pedig nekünk magyaroknak ez a fontosabb. Már csak azért is, mert 1703 után Marsili sokkal körültekintőbben és felkészültebben nyilatkozott a magyar eseményekről mint azelőtt. Valójában csak 1703 után haladta meg az elkopott közhelyektől hemzsegő publicisztikai szintet a kárpát-medencei népek, és főleg a magyarok vonatkozásában, melyek az 1703 előtti munkáiban jócskán megtalálhatók. Ugyanakkor ezen a téren lenne égetően fontos a komoly keletkezéstörténeti kutatásokat mozgósító forráskiadványok megjelentetése is, mivel számos 1704 előtt írt művét később Marsili átdolgozta és átírta. Nehéz tehát úgy véleményt mondani Marsili politikai gondolkodásáról, hogy csak a császári szolgálat ideje alatt írt műveket tartjuk szem előtt, és nem vesszük figyelembe azt, hogy mit tagadott meg és mit vállalt továbbra is ezekből akkor, mikor már nem függött egzisztenciálisan sem a császár kegyétől. Gherardi elemzése azonban abból a szempontból mindenképp hasznosnak mondható, hogy ezekre a problémákra, ha csak közvetett módon is, de ráirányítja a figyelmet és ezáltal kijelöli a jövőbeni kutatók feladatait.

Nagy Levente

BENE REGI – A KIRÁLY JAVÁRA

Ebergényi László császári altábornagy szerepe a szatmári békekötésben. Ebergényi László válogatott levelei és Bivolínyi István töredék naplója (1710–1711)

A levelezést sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a mutatókat összeállította Mészáros Kálmán.
A latin nyelvű naplót fordította és jegyzetekkel ellátta Bánkúti Imre

*(Rákóczi Források. Sorozatszerkesztő: Mészáros Kálmán.
Nap Kiadó, [Budapest, 2010.] 415+2 o. 4 térképpel a kötetben és a hátsó előzőken.)*

A Nap Kiadó *Rákóczi Források* sorozata 2010-ben új kötettel gazdagodott. Mészáros Kálmán báró Ebergényi László (1656–1724) császári altábornagy, a szatmári békekötés és az azt követő katonai konszolidáció egyik legfontosabb alakjának, Károlyi Sándorral 1711 végéig folytatott válogatott levelezését adta közre, valamint Bánkúti Imre egyik utolsó, kéziratban maradt munkáját: Ebergényi titkára, Bivolínyi István 1710 novembere és 1711. má-

jus vége között vezetett latin nyelvű naplójának fordítását. A szerzők – úgy véljük teljesült – szándéka szerint az eddig javarészt kiadatlan források: a 145 levél és a naplótöredék közreadásával és vizsgálatukkal a kutatás Ebergényi eddig ismert, de feltáratlan, a szatmári békekötés idején folytatott közvetítői szerepéről nyerhet világos és árnyalt képet és fontos adatokat szerezhet a béketárgyalások néhány mozzanatának tisztázásához.

A forráskiadványt Mészáros Kálmán több fejezetből álló *Bevezetése* nyitja. Ebergényi László katonai pályafutásának legfontosabb momentumait ismerhetjük meg, amely rendhagyó módon indult. A nyugat-dunántúli köznemesi családban született, soproni jezsuitáknál végzett ifjú patvaristiként tevékenykedik nagyjából 30 éves koráig, amikor a Czobor Ádám által felállított, későbbi Kollonich-huszárezred hadbírói tisztségébe kerül, s ezzel elkezdődik katonai karrierje: 1690-től kompánias kapitány, 1694-től alezredesként ezredparancsnok, 1700-tól, bárói rangra emelésének évétől ezredes, s átveszi Pálffy János gróf huszárezredét, melynek haláláig tulajdonosa. 1704-ben vezérőrnagy, 1708 júniusától altábornagy (1706-ra visszamenőlegesen). Mészáros Kálmán rövid összefoglalójából kitűnik, hogy Ebergényi számára a katonai pályafutás nagyon jelentős társadalmi felemelkedést eredményezett, ami a családtagjai és rokonai közötti társadalmi szakadék elmélyülésével járt, ahogyan ezt a szerző helyesen megállapítja. Emelkedése a katonai pályafutás egyik látványos, kimagasló példája is, melynek később, a XVIII. század második–harmadik évtizedétől kezdődően folyamatosan több példáját láthatjuk a császári hadseregben, illetve a magyar társadalom katonai elitjében. Éppen ezért nagyon jó meglátása a szerzőnek, hogy Ebergényi László életműve társadalom- és gazdaságtörténeti szempontból is feltárást érdemel.

A Rákóczi-szabadságharc kezdetén Ebergényi az itáliai hadszíntéren harcol a spanyol örökösödési háborúban, s távol lévén, tegyük hozzá: valószínűleg alapvető információk hiányában, értetlenül és megdöbbenve fogadja Károlyi Sándor, majd Forgách Simon csatlakozását Rákóczihoz. A nyugat-dunántúli főúr lojalitása a császárhoz (a legtöbb e területről származó nemeséhez hasonlóan) és a Habsburg hadsereghez határozott, tudatos politikai állásfoglalást mutat mindvégig a szabadságharc folyamán. 1708 tavaszán vezénylik a felkelők ellen, s immáron altábornagyi rangban részt vesz a trencsényi várak visszafoglalásában és a lipthói hadjáratban. A katonai mellett politikai szerephez 1710 nyarán jutott, miután Pálffy János parancsnoksága alatt jelen volt Érsekújvár ostrománál, majd 1711-ben a Tiszántúlon Pálffyt helyettesíti, s a két fővezér, Pálffy és Károlyi „levelezését közvetíti” a szatmári békekötés idején, majd jelentős szerepet vállal a béke megkötését követő időszak-

ban. Végül, katonai pályafutása utolsó éveiben megadatott neki a lovassági tábornoki rang, s a török ellen 1716–1718-ban vezetett hadjáratban való részvétel. Halála előtt egy évvel a legmagasabb, tábornagyi rangot is elérte.

A katonatiszt Ebergényi László politikai szerepvállalása a szabadságharc befejező szakaszára, illetve lezárására esik, amikor is 1711 elejétől a Károlyi Sándorral 1706 óta fenntartott személyes jó kapcsolata miatt Pálffy mellett a rendi és egyben nemzeti érdekek képviselőjének szándékával közvetít a két tábornok között. E szerepvállalás megértését és feltárást segíti az 1710-ben Bercesényi kancelláriájától Ebergényi szolgálatába állt titkár, Bivolínyi István naplójának közzététele is.

Nagyon szemléletes és tanulságos a további kutatás szempontjából Mészáros Kálmán kiemelt példája a közreadott források alapján – Ecsed és Somlyókö várának 1711. januári átadása a császáriaknak – arra vonatkozóan, hogy megértjük: a hadászati és első látásra olykor politikai szempontból jelentéktelen epizódok, a tárgyalások, szóbeli, majd írásbeli megállapodások folyamán nagy taktikai jelentőséget kaphattak (itt a fegyverszünet meghosszabbításáért a felkelők részéről tett engedelményt, illetve visszalépést Pálffy a Habsburg udvar felé katonai sikerként jelenthette). Hiszen ez rávilágít arra, hogy a szatmári békekötés, illetve egyezség egy hosszabb, három, három és fél hónapig tartó tárgyalási folyamat legfontosabb momentuma, illetve eredménye. A levelezés alapján szembeötlő, hogy erre a tárgyalássorozatra Rákóczi mindvégig kizárólagosan mint fegyverszüneti tárgyalásokra tekintett és nem béketárgyalásokra, melyek befejezése előtt igyekezett az országba visszatérni (lásd a 23. levelet a 74–79. oldalon). Másrészt a források tanulsága szerint a kuruc állam feje, a Lengyelországban tartózkodó Rákóczi ebben az időszakban már nem tudott elsődleges hatást gyakorolni a tárgyalásokra az 1711. január 31-i vajai találkozó ellenére és annak ellenére, hogy hívein kívül többek között Pálffyval is folyamatosan levelezett (minderről Károlyi és Ebergényi is folyamatosan értesült). A béketárgyalások lezárásaként Ebergényi politikai érzékére, illetve álláspontjára rávilágít, hogy úgy véli: az 1711. április közepén még teljes politikai felhatalmazással rendelkező Pálffyval a megegyezés közvetlenül megköthető – ellenkező esetben a bécsi háborús „párt” felülke-
rekedését jósolja, vagyis újabb hadjárat lehető-

ségével fenyegeti meg Károlyi Sándort (39. levél, 111–114. o.), mert úgy látja, 1711. április második felében Károlyi már nem akarta halogatni a békekötést (40. levél, 114. o.).

A kiadványt áttekintve úgy véljük, hogy az mindenképpen túlmutat Ebergényi politikai és katonai pályafutásának rekonstrukcióján, mert néhány kivételtől (és a naplórészlettől) eltekintve gyakorlatilag Károlyi Sándor 1711. január 25. és 1712. január 4. közötti, eddig kiadatlan levelezésének egyik nagyon fontos csoportját tartalmazza, amely remélhetőleg serkentőleg hat a teljes Károlyi-levelezés kritikai kiadására is. A leveleknek számos fontos tanulsága van tehát, melyek a Rákóczi-szabadságharc kutatásában és értékelésében új szempontokat adhatnak. Az egyik legfontosabb: a béketárgyalások folyamán az államfő, Rákóczi Ferenc fejedelem és a hadsereg tényleges főparancsnoka, Károlyi Sándor 1711 elejétől egészen a békekötés pillanatáig gyökeresen ellentétes álláspontot képviselt a béke megkötését illetően. Rákóczi lengyelországi útja során folyamatosan a küzdelem folytatásának biztosításán fáradozott, de – ismételjük – még az esetleges megállapodás előtt, mindenképpen vissza akart térni az országra, Károlyi pedig, akire a tárgyalások teljes felelőssége hárult, s aki türelmetlenül várta a fejedelem visszatérését, a kuruc állam fejének távolléte miatt, a „békekötés ügyén” dolgozott. A levelek (36–40. levél, 107–114. o.) rávilágítanak, hogy Károlyi mindvégig felelősségének teljes tudatában tevékenykedett,¹ a megállapodás kérdésében komplex, árnyalt álláspontot képviselt, a legapróbb részleteket is tisztázandó, s a végleges megállapodás előkészítésén fáradozott, de nem azon, hogy Rákóczi helyett állapodjon meg: a szatmári megegyezés létrehozásában pedig semmiképpen sem egyéni érdekei, vagy a Habsburg abszolutizmusba vetett (tegyük hozzá: téves vagy korlátolt) bizalma motiválták.²

¹ Egyet kell értenünk Bánkúti Imre véleményével: „Károlyi Sándor és Pálffy János... felelős államférfiként jártak el.” *Bánkúti Imre: Észrevételek II. Rákóczi Ferenc régi-új biográfiájához. Századok*, 2005. 5. sz. 1297. o.

² Vö.: *Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Harmadik, javított kiadás. Budapest, 2004. 471. o.*

A békekötés utáni időszak forrásai szintén egy bonyolult, soktényezős folyamatot mutatnak be, amely a konszolidáció első, törekeny, sok szempontból instabil szakaszának tekinthető katonai, hadászati, hadellátási (katonai terhek, beszállásolás kérdése stb.) és politikai (az emigráció, bujdosók hazatérése, a trónváltás miatti várakozások, politikai intézményrendszerek működése stb.) szempontból egyaránt. A fejedelem nem fogadja el, törvénytelennek tartja (a még uralkodó által ekkor nem ratifikált) szatmári békepontokat, az erdélyi és a magyarországi hadak (csapatok) élére új főparancsnokokat nevez ki (47. levél, 125–126. o.). Bár a felkelők kezén maradt négy legfontosabb erősség, Ungvár, Kővár, Huszt és Munkács kapitulációja is várat magára (pl. 48–51., 67–69. levél, 127–136., 166–169 o.), s a szatmári békepontok kihirdetése is akadozik (73. levél, 175–177. o.), már elkezdődik a vármegyék közigazgatásának, a legfőbb erősségek ellátásának megszervezése (hadbiztosi hivatal) Habsburg fennhatóság alatt, valamint az emigráns felkelők hazatérésének megszervezése (77. levél, 181–184. o.).

Mészáros Kálmán bevallotta több célt is kitűzött a levelezés és a Bánkúti Imre által latinból fordított naplótöredék kiadásával. Egyrészt a kutatás számára kívánta hozzáférhetővé tenni a dokumentumokat, másrészt a szélesebb olvasóközönségnek kívánt egy jól használható forráskiadványt kínálni. Végül, a nyelvtörténetek hasznára is szeretne lenni kötetével, bevallottan a frazeológiai kutatások terén. A történeti kutatás, úgy véljük, elégedett lehet, mert egy nagyon magas színvonalú, korrekt, minden szempontból megbízható forráskiadványt hasznosíthat majd a továbbiakban, melynek használatát könnyíti meg, illetve teszi teljessé a *Bevezetés*ben felsorakoztatott forrásközlési elvek és módszerek tanulmányozása, a hivatkozott, teljes szakirodalom és a levéltári források közzététele, a részletes kutatástörténeti bevezető, a levelek elején található pontos levéltári és irodalmi és (nyomtatásban már közölt levelek esetében) irodalmi lelőhelyek megjelölése, valamint a *Függelék*ben közölt jegyzékek, táblázatok, magyarázatok, mutatók rendszere (lásd a továbbiakban), s végül, de nem utolsón sorban a kítűnő, szemléletes térképvázlatok, melyek készítője Bánfi Róbert.

A laikus olvasók nagy segítséget kaphatnak a levelek elején található rövid összefoglalókból, regesztákból, melyek a megértést számuk-

ra valóban jelentősen megkönnyítik. A nyelvtörténészek azonban véleményem szerint csak részben lehetnek elégedettek (elsősorban is a frazeológiai kutatásokat folytatók). Mészáros Kálmán bevallotta a „szélesebb olvasóközönseget” kímélendő, a forrásközlést a korabeli, *vélhető* kiejtés megőrzésére való igénnyel végezte – a vélekedés minden kétséget kizáró alapja azonban véleményem szerint a betűhív forrásközlés lett volna. Ezért a modern átírási elveknek megfelelően mai helyesírásunkhoz igazította az ékezethasználatot, a kis és nagy kezdőbetűk alkalmazását, a szavak külön- és egybeírását, a központozást. Továbbá ugyan csak a mai helyesírás vagy a latin humanista írásmód, illetve a megfelelő hangérték szerint írta át az u, v, i, j, y és ŷ betűket. Az egyéb régies betűkapcsolatokat a ma használatos formákra cserélte. Nem tartotta meg a kiejtés szerinti írásmódot a hasonlásoknál és a más-salhangzó-összeolvadásoknál, mondván: „ezek szóelemző írásmódja nem befolyásolja a kiejtésbeli sajátosságokat” (19. o.). A forrásközlési elvek rendszerét felsorakoztató bevezető oldalakból megtudhatjuk továbbá, hogy a forrásközlő megőrzött bizonyos Károlyi Sándorra jellemző (s–sz) betűcseréket (ami valószínűleg Károlyi beszédhibájáról árulkodik). – Bár nem vagyok nyelvész, de ezen a ponton kezd izgalmassá válni a forrásközlési elvek lajstroma, s folytatódik is azzal, hogy a modern átírás elve mellett az egykorú kiejtési mód keresése a forrásközlőt olyan szóelemző írásmódra készítette, amely eltér a forrásban szereplő eredeti alaktól és a mai helyesírástól is távol áll (!).

Ez az a feladat, amit érdemesebb talán a nyelvészekre bízni, akik a kötetet kézbe véve így kénytelenek lesznek a levéltárba fáradni és az eredeti szöveget megnézni, hogy esetleges, a jelenlegitől eltérő, további értelmezéseket vagy értelmezés-variánsokat találhassanak. Mindez elkerülhető lett volna, ha a forráskiadás alapelve a betűhívás (Mészáros Kálmán egyedül a tulajdonneveknél törekedett betűhívásra, de a keresztneveknél már nem): mindez nem kritikai észrevétel, hanem a forráskiadási elvek vagy gyakorlat eltérő megítélése (egy egységesen elfogadott elvrendszer hiányában) a recenzens részéről.

Végül néhány szó a kiváló jegyzetapparátusról és a *Függelék*ről. A latin szövegrészek fordítását, a tárgyi magyarázatokat a lapalji jegyzetek tartalmazzák, a magyar nyelvű szövegkörnyezetben található latin szavak, kifejezések jelentését pedig a kötet végi szójegyzék. Elmondható, hogy a korszerű és korrekt forrásközlés követendő iskolapéldája Mészáros Kálmán kiadványa a jelek, rövidítések, az idegen és régi(es) szavak, a katonai kifejezések magyarázatának tekintetében. Leszármazási táblázatok és mint említettük, térkép-vázlatok segítik az időben és a térben való tájékozódást, a mértékek és pénznemek világában pedig ezek külön magyarázata igazít el. A *Mutatók* között a földrajzi- és személynévmutatón kívül nagy segítséget kap az olvasó az alakulatmutató tanulmányozásakor, ahol az adott alakulatra vonatkozóan lexikon-szócikk-értékű információkhoz juthat.

Kincses Katalin Mária

BAGU BALÁZS

AZ 1848/49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC KÁRPÁTALJÁN

(Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2010. 180 o.)

Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc történetének egyik kevésbé kutatott területe az északkelet-magyarországi mellékhad-szintén eseményeinek, az itt zajló hadsereg-szervezés eredményeinek, valamint az itt működő hadiüzemek hadianyaggyártási tevékenységének bemutatása. A szabadságharc történe-

tével foglalkozó szakirodalomból ma még hiányzik az egykori Bereg, Ung, Máramaros és Ugocsa vármegyék területén történt események szakszerű monografikus feldolgozása. Emiatt komoly érdeklődésre tarthat számot minden olyan kötet, amelyik a téma valamilyen szintű feldolgozását ígéri. Az egykori